

Културно наследство и културни ценности: РБългария и РМакедония

Димитрина Нанева
катедра “Регионално развитие“, ГГФ
СУ “Св. Климент Охридски“, 1111София, ул. “Т. Милев“, №20
e-mail: dimitrinananeva@gmail.com

Абстракт: Географското пространство на българското землище и до днес остава “опитно поле“ на заложените преди и след Освобождението ни духовни, етнолингвистични и идейни конфликти. 41 НС прие Закон за културното наследство-2009., който транспонира позицията на UNESCO за cultural property като “физически носители на културно наследство на една група или общество“. В тези граници може да се преосмислят следните факти: 1/културното наследство на Българската Екзархия във Вардарска и Егейска Македония, чиито приемник е БПЦ; 2/Пражката декларация “Европейската съвест и комунизмът“-2008г. задължава БПЦ да защити възстановяването на автономността на Охридската архиепископия; 3/предвид твърдението на президента Георге Иванов- 25.03.2016г., че „няма езикова бариера“ между народите ни и на общата ни история наложителна е преценка на статута на “природното и културно наследство на регион Охрид“ ,въведено като „македонско“ в Световната листа на културно наследство- UNESCO като “българо-македонско“.

Ключови думи: културно наследство, Българска Екзархия, Охридска архиепископия, Вардарска и Егейска Македония, World Heritage List -UNESCO

Законът за културното наследство на РБългария е приет през м.март 2009г. и влиза в сила от 10. април с.г. В него са транспонирани както действащите международни стандарти в тази област, така и задължаващите държавата ни конвенции, които тя е приела и ратифицирала преди 1989г. Най-значимата сред тях е Конвенцията за защита на световното културно и природно наследство, приета през 1972г. от Организацията за Обединените нации за образование, наука и култура: UNESCO. България се присъединява към Конвенцията през 1974г.

Основни позиции в българския закон за културното наследство са следните:

- Определение на понятието „културно наследство“: то обхваща нематериалното и материално недвижимо и движимо наследство и съвкупността от културни ценности, които са носители на историческа памет, национална идентичност и имат научна или културна стойност; като такива се посочват „исторически обекти и комплекси“, „исторически зони“, „културен ландшафт, характеризиращ културната идентичност на дадена територия“, „културен маршрут“, както и природни ценности и др.; въвежда се понятието „недвижимо културно наследство“, което се определя като „трайно закрепени за земята, под водата и т.н. културни ценности;
- Определение на понятието „културна ценност“: това е нематериално или материално свидетелство за човешко присъствие или дейност, природна даденост или феномен, който е от значение за индивида, общността или обществото и има научна или културна стойност; съгласно ал.2 на чл.7 от Закона, културните ценности са от значение за Българската православна църква и другите регистрирани вероизповедания в държавата;
- Установява се класификация на недвижимото културно наследство/културни ценности: според принадлежността им към определен исторически период, научната и културна област, към която се отнасят, според пространствената си структура и териториален обхват и обществената си значимост;
- Чл.1, ал.2 на Закона категорично въвежда задължението на българската държава да осигурява закрилата на
- културното ни наследство, независимо от местонахождението му. Държавната политика в областта на
- културното наследство се ръководи и осъществява от Министерския съвет, а Министерът на културата прави
- предложение за вписване на недвижимите културни ценности в Списъка на Световното културно наследство
- -UNESCO;

БЮРМ/Бивша Югославска Република Македония/ - РМакедония

През 1979г. в листата на Световното културно наследство е вписан артефактът „Природно и културно наследство на регион Охрид“; любопитна подробност в случая е, че Комитетът за световно наследство, учреден след приемането на Конвенцията за защита на световното културно и природно наследство от 17-та Генерална асамблея на UNESCO-1972., „сам“ решава да направи това. Поводът е, че манастирът „Св. Наум“, който е въздигнат на северния бряг на Охридското езеро е „най-старият славянски манастир...“. През 1980г. следва „продължение“ на тази инициатива; Комитетът уточнява, че през 1979г. в листата е вписано само Охридското езеро като „световно природно наследство“; през 1980г. това „природно наследство“ се надгражда с прилежащата му „културна и историческа зона“ около него, включително гр. Охрид.

След разпадането на Югославия, БЮРМ чрез депозирана нотификация за приемственост към UNESCO през 1997г. потвърждава участието си в тази организация. През 2009г. ,както е отбелязано в сайта на Комитета, БЮРМ вписва

„незначително изменение“, като не се уточнява, в какво то се състои, но със сигурност отнасящо се до отбелязания вече артефакт. Тези все „незабележими“ промени се откриват в данните на сайтовете на UNESCO за „македонския“ феномен – „регион Охрид“ на световното културно и природно наследство.¹

В случая отбелязаните подробности по вписването на „македонския феномен“ в листата на Комитета за световно наследство, будят тревога най-малкото поради две причини: първата е, че от цивилизационна гледна точка не е доказано съществуването на културно и историческо „македонско“ наследство, както през средновековието, така и през Възраждането; втората причина има идеологически привкус; тя се отнася до съвременната културна политика на държавата България и позициите на днешната ѝ политическа класа. И двете демонстрират подчинено поведение към отживели времето си идейни нагласи, пристрастия и оценки, при това заклеймени на международно и национално равнище² и в ущърб на българския национален интерес. Видимо такова е и отношението на Ирина Бокова, генерален директор на UNESCO от 2009г. и преизбрана на този пост през 2013г., към подмяната и манипулацията с българската етно- и културна история. Факт е, че в случая с „македонския феномен“, вписан в листата на Комитета за световно наследство, г-жа Ир.Бокова по никакъв начин не създава повод за дебат относно „македонската“ или „славянската“ същност на „културното и историческо наследство на регион Охрид“. При това след като в последните четири години бившият министър-председател на БЮРМ- Н.Груевски, предостави очевидно пряк повод на такава дискусия: осъществяване на проекта му за монументално строителство в Скопие, възвеличаващ мнимата връзка на БЮРМ с държава, която е съществувала преди 24 века, чието население е с „неизвестен“ етнически произход, в най-добрия случай- „смесен“ трако-илирийски, а в религиозен дускурс-езическо...

Артефактите

След битката при Пидна/168г. пр.н.е./, елинистична Македония приключва съществуването си; през 148г. пр.н.е. се създава римската прокураторска провинция Македония. През 45г. провинцията става „сенатска“, за нейн център е определен Солун; границите ѝ също са променени. В 4-ти в. територията ѝ, която обхваща и Тесалия и Епир, е намалена и тя е разделена на две нови провинции- Горна и Долна Македония. Именно това е и времето, когато езическата елинско-римска традиция се претопява от християнската култура на Византия, Източната римска империя. До VII в. официалният език тук е латинският, балканското трако-илирийско население е романизирано, т.е. християнизирано. Официалният език на империята става гръцкият през 629г., когато императорът на Византия приема титлата „василевс“, която заменя „Augustus“. Великото преселение на народите през IVв.в землището на се свързва с набезите на хуните, готите и аварите, както и по-късно с колонизирането на Балканския полуостров от славяните.

Признаването на българската държава от Византия през 681г. поставя началото на етнолингвистичната християнска българска цивилизация. През 855г. е създадена глаголицата, азбуката на старобългарския или църковнославянския език от братята Св.св.Кирил и Методи. Преди Моравската си мисия/863г./ те в региона на р.Брегалница, днешна източна Македония, покръстват 54 хил.българи, като водят богослужението на старобългарски език. Град Равен, чиито руини се намират до дн.град Кочани, пък е градът, който приема кръщението на самия цар Борис I.³ През 864г. е покръстено населението на държавата. През 869г. българската азбука е призната за легитимна от папа Адриан II, чиито наследник – Йоан VIII през 879г.с нарочна була потвърждава българската азбука, но богослужението на български език е забранено.

Учениците на двамата братя – Климент и Наум, в чиито жития се споменава, че са синове на български аристократи от Мизия,- синоним на България по това време, са изпратени в областта Кутмичевица. Климент основава манастира „Св.Пантелеймон“ в гр.Охрид, където се разполага училище за свещеници, а Наум- създава манастира – „Св.Архангел Михаил“, по-късно преименуван в „Св.Наум“, на Охридското езеро. В 893г. свиканият Народен събор решава в „българските църкви да се служи само на български език“.Както посочва Б.Димитров, това е и рожденната дата на „българската християнска цивилизация“; за разлика от другите съществуващи по това време, тя е уникална с това, че се създава и развива на роден език за населението на държавата- българския. На българската православна църква през 927г. е признат ранг „патриаршия“, и тя е първата автокефална народностна източноправославна патриаршия след античните 5.

Разпадането на Първата българска държава и 50-годишната война на България с Византия, превръщат гр.Охрид в столица на Западната българска държава начело с цар Самуил; тук отсяда и българския патриарх, след като Източна България е завладяна от Византия.

Византийският император Василий II, наречен „Българоубиец“, който побеждава българския цар Йоан Владислав, братов син на цар Самуил, запазва данъчната система, правата и постовите на българската аристокрация и преименува областта Македония в „тема/област/България“. През 1019-20г. той издава три указа, с които учредява автокефална Българска църква с център гр.Охрид, не-подчинена на Вселенската, т.е. Цариградска патриаршия, която включвала 31 епископства. Това са земите на днешна Западна България, БЮРМ, Сърбия, Албания и Северозападна Гърция. Начело на църквата заставал „архиепископ“ и той носел титулът „Архиепископ на Юстиниана Прима и на цяла България“. В указите си император

¹ Сравни: <http://whc.unesco.org/en/list/99>, <http://whc.unesco.org/en/lake-ohrid-region/> и <http://whc.unesco.org/en/committee-world-heritage-list> Heritage List.

² Вж. www.desebg.com/2011-01-06-11-53-29/.

³ Димитров, Б. Българската християнска цивилизация. С., 2009, с.37.

Василий II постановил епископите, които се избират начело на Архиепископията да бъдат от български етнически произход; те сами да избират своя архиепископ, който да се утвърждава само от византийския император.

След въстанието на болярите Асен и Петър през 1185г. и провъзгласяването на Петър за български цар, се възстановява и Българската патриаршия. Тя е призната от папата през 1204г., а Вселенската патриаршия прави това през 1235г. В границите на възстановената българска държавност Търновската българска патриаршия духовно обслужва българите, а тези от тях, които се намират извън пределите ѝ- от Охридската архиепископия/ОА/.

ОА съществува до 1767г., когато османският султан издава ферман за закриването ѝ. Поради този факт и създаването на Българската Екзархия- 27.02.1870г. също става със султански ферман. През целия си каноничен живот в течение на 750 години служителите, особено свещениците на ОА полагат усилия чрез издаването на печатни книги във Венеция главно, и килийни училища в да запазят сред населението българския народностен дух, език и вяра. От изключително значение в този период е дейността на многобройните манастири, разположени на територията на архиепископията, които продължили традицията да образуват в християнска вяра и българска народност, на роден език младите поколения.⁴ Ето защо именно „темата България“, т.е. географската област Македония става и „люлката на Българското Възраждане“ през XVIII-XIX в.

Ферманът за учредяването на самостоятелна в административно отношение българска църковна йерархия- Българската екзархия/БЕ/, на практика я поставя в полузависимо положение от гръцката Вселенска патриаршия/членове 3,4,6 и 7/. Член 10 от фермана единствено определял духовната юрисдикция на БЕ върху 15 епархии, изредени поименно, а предвиждал за областите със смесено население провеждане на допитване. През 1873г. след допитване, Скопската и Охридската епархия са присъединени към Екзархийския диоцез; това се случва и с епархията на гр.Велес. След този резултат, както Вселенската патриаршия, така и Високата порта забраняват нови допитвания на територията на географската област Македония. Тогава на българската историческа сцена тук излизат българските църковно-училищни общини или „гражданско-църковните сдружения на БЕ“.

След Хатихумаюна-1856г. в Османската империя се въвеждат закон за поданичеството и закон за народното образование. Това е основанието за изграждане на църковните общини, по-късно- църковно-училищни общини. Същност те започват да се появяват още в края на 40-те години на XIXв. по аналогия с гръцките, действащи вече в независимата държава. Първите общини възникват през 1838г. във Велес, Прилеп и Горна Джумая. По-късно де учредяват и в Битоля, Струмица, Воден, Костур, Солун, Сяр, Одрин, и всички те признават БЕ; за периода 1890-1897г. БЕ придобива 7 митрополитски катедри в градовете: Скопие, Охрид, Велес, Битоля, Дебър ,Струмица и Неврокоп. След Младотурската революция-1908г. , още 7 епархии в Македония- Солунска, Серска, Драмска, Мелнишка, Воденска, Леринска, Костурска, са припознати негласно/без берат!/ от Високата порта и се управляват от назначено от БЕ духовно лице – управляващ епархията с помощта на епархиален съвет. Тази повсеместност на изява на българския народностен дух, на единството на вяра, език и род, е основната причина за схизмата, наложена от поместен събор на Вселенската патриаршия спрямо БЕ. Същността на схизмата се състояла в обявяването на БЕ за отделена от православната църква. Мотивът за това решение е обвинение към българите, че въвеждат „филетизма“, т.е. народностното начало в Църквата-16.09.1872г. Неучаствалите в събора православни църкви – Руска, Румънска, Сръбска са уведомен с окръжни послания.⁵ В началото на XXв. ентузиазъмът на българите от географската област Македония има за една от връхните си точки създаването на македоно-одринското опълчение като самостоятелно действаща военна част от българската армия под командването на генерал-майор Никола Филев по време на Балканската и Междусъюзническата войни-1912-1913гг.

След злополучния край на Първата световна война Сръбската православна църква/СПЦ/ е провъзгласена за патриаршия. Тя откупва от Цариградската патриаршия шест македонски епархии за 1 млн и 500 хил. франка и обявява населението във Вардарска Македония за „сръбско“.Само за периода 1912-1913г. сръбската държава разграбва и унищожава 761 български църкви, 45 манастира, 38 читалища, над 200 големи и малки обществени и частни библиотеки, две печатници в Скопие и Битоля. В Гърция –по същия начин са унищожени и разграбени 357 български църкви, 22 читалища, 120 училищни и частни библиотеки и три печатници. Тези данни са предадени на Карнегиевата комисия.⁶

Изброените артефакти обрисуват съвсем скромно съдържанието на една повече от 12-вековна традиция на историко-културната, етнолингвистичната, антропологичната и православно-християнската обвързаност и единство на населението от двете страни на границата „Гюешево“...

Ех-Югославия

⁴ Пак там, сс. 51-61. Вж.също: Снегаров,Ив.Унищожението на Охридската архиепископия. С., 1926; Тюлеков,Д. Светите места в Македония в българското национално съзнание. В:Свети места на Балканите.Благоевград, 1996, Илчевски, Ст. Духовна просвета и религиозно-нравствено състояние на клира и паството на Охридската архиепископия/1557-1767/. В: Православната традиция и културата на Македония в контекста на цялостната българска история. С., 1999.

⁵ Вж. Божинов, Пл.Българското възрожденско общество и схизмата от 1872г.В:Религия и църква в България.С.,1999; Либератос,А. Вселенската патриаршия,национализмът и българският църковен въпрос.- Пак там, сс.130-135; Петков,П.Ст. За развитието на отношенията между БПЦ и държавната власт/1878-1896/. Пак там, сс.190-209 и др.

⁶ www.pravoslavieto.com/history/12/1018_ohridska_arhiepiskopia/index.htm

През 1934г Балканската секция на Коминтерна приема решение за създаването на „македонска нация“. През м.септември 1944г. е създаден и т.нар. македонски език. В религиозно-организационен план епархиите, принадлежали на Охридската архиепископия, а след това по-голямата част от тях включени по-един или друг начин в диоцеза на БЕ, са присъединени „насилствено“ към Сръбската православна църква/СПЦ/, провъзгласена за патриаршия. Тя откупва шест македонски епархии от Цариградската патриаршия за сумата от 1млн и 500 хил. франка. Учредяването на първия наднационален орган на континента – „ОН“ или „Лига на нациите“, в резултат на разпоредбите на Версайската система от мирни договори, по никакъв начин не защитава правата на българските национални малцинства в съседните ни държави.

В края на Втората световна война – м.март 1945г. в Скопие се провежда Църковно-народен събор. Той взема решение за възстановяване на ОА като Македонска православна църква/МПЦ/ и да се именува „Св.Климентова Охридска архиепископия“. Очаквало се създаването на Всеюгославска патриаршия, в която като равноправна да влезе МПЦ заедно с другите църкви от Демократична федеративна Югославия. През 1946г.решението от 1945г. за „автокефалност“ на МПЦ се заменя с „автономност“ –та ѝ в състава на Югославската църква. През 1956г. се постига спогодба между МПЦ и СПЦ—МПЦ се реорганизира в три епархии: Скопска, Охридско-Битолска, Злетовско-Струмишка. През 1958г. СПЦ взема решение за изпращане на сръбски владци тук. Това е поводът за свикване на Втори църковно-народен събор в Охрид. Той повтаря решението за възобновяване на ОА.1960г. сръбският патриарх Герман уведомява Цариградската патриаршия, че „МПЦ е автономна и е канонически в единство със СПЦ, а РМакедония е определена като автономна, а не суверенна държава“. В резултат -месец юни,1967г. се провежда III Църковно-народен събор в Охрид; той провъзгласява автокефалността на МПЦ като наследница на ОА, чиито диоцез се покрива с границите на „македонската национална държава- Социалистическа РМакедония. На извънреден Архирейски събор на СПЦ - -1967г., СПЦ обявява, че „МПЦ самоволно и не-канонически се е отделила в „разколническа верска организация“⁷ ...

И до днес МПЦ не е призната канонично от нито една автокефална православна църква.

Пражката декларация“Европейската съвест и комунизъмът“-2008г.

Приетата през 2008г. декларация в Прага с горното заглавие поставя следните , с общоевропейско значение проблеми:откровен и задълбочен дебат за престъпленията на всички тоталитарни режими през миналия век,пълна и обективна информация за тоталитарното комунистическо минало, ясна оценка и присъда от юридическа, морална, политическа , а и историческа гледна точка на престъпленията на комунизма и отговорно отношение на националните парламенти към признаването на престъпленията на комунизма за престъпления срещу човечеството. В този смисъл резолюцията на Коминтерна-1934г. за създаване на „македонска нация“ от населението във Вардарската бановина , което в мнозинството си е българско, както и „въвеждане“на македонски език като „книжовен“ за тази нация, а след това в периода 1944-1989г. –непрекъснати, тотални репресии от комунистическата югославска власт против над половин милион граждани с българско, а не „македонско“ национално самосъзнание е комунистическо престъпление, тъждествено на геноцид.⁸

Изводи

В резултат на отбелязаните артефакти, демонстриращи ярко историческата национална идентичност и памет на населението най-вече във Вардарска Македония, вписването през 1979г. като „македонско“ на „природното и културно наследство на регион Охрид“ в листата на Комитета за световно наследство към UNESCO е етнографски, лингвистично и исторически, т.е. културологично, напълно несъстоятелно. То е направено под „идеологически“ натиск, в съответствие с господстващата по това време „македонистка доктрина“ в Източния блок, в частност – изцяло отговаряща на панславянската ориентация и териториалните амбиции на Титова Югославия- „,галеното дете“ на ех-СССР на Балканите. Налице е казус на културологичен конфликт, причинен и наложен от една тоталитарна идеология. Съгласно цитираната декларация от 2008г.задължително става преос-мислянето на казуса и предприемането на инициативи за елиминирането му.

- От тази гледна точка неангажираността на генералния директор на UNESCO към изясняване на този проблем, най-малкото чрез инициране на диалог и дебати между РБългария и БЮОРМ- така както повелява Глава VIII от цитираната Конвенция, озаглавена „Сътрудничество за защита на културното наследство“е твърде „подозрителна“; в настоящия исторически момент не съществува бариера, „регион Охрид“ да бъде квалифициран като „българо-македонско културно и природно наследство“ и с такъв статут да бъде вписан в листата на Комитета ;
- Вместо това генералният директор одобрява съвместен пилотен проект на Албания и БЮОРМ -“Природно и културно наследство на регион Охрид“с времетраене 2011-2017⁹г. Държавата Албания до днес не е признала правата на българското национално малцинство на своя територия;
- Осъществяването на такава стратегия е директен начин да отпадне наложената през 19в. идея за „славянството“ и „русофилството“, като водоразделни траектории на обществата в РБългария и БЮОРМ; време е, този панславизъм да бъде туширан за сметка на повторното припознаване- след 9.09.1944г., на системообразуващата роля на българската християнска цивилизация по отношение на „славянството“, най-вече засягащо етнолингвистичния профил на населението в географската област Македония ;

⁷ Петров,П.и Хр.Темелски/2003/Църква и църковен живот в Македония.с.155-165.

⁸ https://trustbells.blogspot.bg/2009/06/blog-post_16.html

⁹ Вж. <http://whc.unesco.org/en/list/99>.

- Както гласи чл.11 на цитираната Конвенция, и РБългария трябва чрез държавната си политика да представи нужните аргументи, с които да инициира дебат по въпроса за установяване на „българо-македонски статут“ на „природното и културното наследство на регион Охрид“ , в листата на Комитета. Всъщност липсата на дебат е липса на държавна политика за опазване на недвижимото ни културно наследство, намиращо се извън територията на днешната държава България. А съществуват международно признати норми за това още от 2004г.,които се обозначават като „критерии“ от Комитета за световно наследство“. Съгласно българския закон за културното наследство министърът на културата на РБългария носи административното задължение „да опазва културното наследство, свързано с българската история и култура, извън територията на РБългария“ чл.14,ал.12,т.б.

Литература

- 1.Божинов, Пл.(1999) Българското възрожденско общество схизмата от 1872г.в:Религия и църква в България.
- 2.Димитров, Б. (2009) Българската християнска цивилизация.
- 3.Илчевски,Ст.(1999)Духовна просвета и религиозно-нравствено състояние на клира и паството на Охридската архиепископия. в:Православната традиция и културата на Македония в контекста на цялостната българска история.
4. Либератос, А.(1999)Вселенската патриаршия, национализмът и българският църковен въпрос. в: Религия и църква в България.
5. Петков,П.Ст.(1999)За развитието на отношенията между БПЦ и държавната власт/1878-1896/. в: Религия и църква в България.
- Петров, П. и Христо Темелски(2003) Църква и църковен живот в Македония.
- 6.Снегаров, Ив. (1926) Унищожението на Охридската архиепископия.
- 7.Тюлеков, Д.(1996) Светите места в Македония в българското национално съзнание. в:Свети места на Балканите.